Y FFOREST FAWR

Mae creigiau'r ardal yn debyg i greigiau y Mynydd Du, ac ynghyd â'r Mynydd Du, dynodwyd yr ardal gyfan yn Geoparc yn 2005. Mae gan yr ardaloedd calchfaen rai o'r systemau ogofâu mwyaf ym Mhrydain.

Carn y Goetre SN 945142
Mae'n debyg bod yr enw wedi'i gymryd o'r eiddo o'r enw Goitre (940143), a welir wrth droed y bryn', Goytre yn 1832 ar fap yr AO. Mae'r gair coetref yn deillio o coe(d) 'coedwig' + tref 'trigfan', sef rhyw fath o anheddiad mewn ardal goediog. Term cyffredin yng Nghymru sydd i'w weld mewn sawl ffurf: goetre, goytref, goitre, coitrei.

Carreg Lem SN 893144
Carreg 'craig' + llem 'miniog', ffurf benywaidd y gair llym. Ond weithau fe welir cymysgedd gyda llam 'naid'. Carreg Llem 1832 AO.

Carreg Lwyd SN 862154
Carreg 'craig' gyda agwedd ogleddol, yn y cysgod am gyfnodau hir; neu, lliw y creigiau. Carreg llwyd 1832 AO.

Craig Cerrig Gleisiaid SN 963217
Mae rhai yn cynnig gleisiaid 'grils, eog ifanc' ar gael, ond mae'r nentydd braidd yn uchel; neu, term sy'n cyfeirio at greigiau llwyd neu lasgoch; neu, yn ffigurol at offeiriaid mynachod oherwydd eu clogynnau. Y tebygrwydd yw mai llygriad y gair cleisiau sydd, sef ffurf luosog y gair clais 'rhigol, rhych, agen'; i ddynodi clogwyn gyda hafnau dwfn yn ei wyneb.

Craig Cwm Du SN 945213
Enw a godir o'r enw'r dyffryn. Mae'r graig yn enghraifft dda o safle mewn cysgod yr haul oherwydd ei agwedd Ogleddol; enwedig gan ei fod wedi ei leoli mewn cwm dwfn.

Craig Penmailard SO 016097
Heddiw, enw'r bryn yw Penmoelallt; ond, Penmailard yw'r enw sydd i'w weld ar fapiau cynnar y AO yn 1832 i'r bryn a safle'r hen fferm. Yn hwyrach, ar fapiau 1892 fe welir Penmailard fel enw'r clogwyn hefyd. Fe geir meilart fel amrywiad ar y gair marlat 'ceiliog chwid', sydd wedi'i fenthyg o'r Hen Ffrangeg malart, mallart 'ceiliog chwid gwyllt'. Enw digon anghyffredin yn y dirwedd os yw'n gywir; er y gallai fod nodwedd debyg i ben hwyaden ar y graig, neu fan ble gesglir yr hwyaid? Mae'n sicr y bod ystyr dyfnach i'r enw; rhaid nodi'r gair mael 'pennaeth' a'i ffurf amrywiol mail er enghraifft. Fe welir Pen Mallard Hills 1729 Bowen, Mynydd Penmailard & Penmailard 1832 AO.

Craig Rhiwarth SN 844157
Mae bryngaer o'r Oes Haearn ar ben y graig 'clogwyn'. Mae mewn lleoliad trawiadol sy'n dominyddu rhan uchaf dyffryn Tawe a'r llwybrau i'r Gogledd drwy'r mynyddoedd. Mae'r termau rhiw 'llethr serth' + (g)arth 'crib, penrhyn' yn ddau yn addas iawn, gan fod yr enw yn dynodi pen serth cefnen amlwg. Oherwydd y fryngaer, gall ystyr arall y gair garth 'encilfan, caer' fod yn gywir hefyd.

Craig y Fro SN 970207
Yn yr ardal yma nid bro 'gwlad, tir, cynefin'; ond bro 'dyffryn, iseldir' sydd, sef enw sy'n cyfeirio at graig yn isel yn y dyffryn. Craig y Fro 1832 AO.

Y Garreg Lwyd SN 950129
Gelwir y garreg yn un llwyd oherwydd y brigiadau calchfaen noeth yn yr ardal. Fodd bynnag, ar un adeg roedd y term llwyd yn ddisgrifydd lletach ar liwiau yn y dirwedd, o felyn gwan drwy goch i

Mynyddoedd.co.uk

frown.

Y Glog Las SN 958144
Y tebygrwydd yw mai'r gair clog 'clogwyn, carreg' sydd + glas 'llwyd' neu 'llwydwyrdd' yn lliw a welir yn aml mewn creigiau calchfaen, nid y glas neu wyrdd fel y'i defnyddir heddiw. Mae'r AO yn rhoi'r enw fel Glôg Las, sy'n cysylltu'r enw a'r gair clôc, clôg 'mantell, gorchudd'; yn deillio naill ai o'r Saesneg Canol cloke 'mantell' neu'r Lladin cloca, clocca 'mantell'

Y Graig Llech SN 846121
Mae yn lleoliad o lethrau serth uwchben yr afon Nant Llech, nid oes llech mewn gwirionedd fel yn 'craig, clogfaen, clogwyn'; fodd bynnag, mae gwely'r afon yn llechog mewn rhai mannau.

Saith Maen SN 862147
Mae'r maen 'carreg, craig' yn syml, ond ai'r rhif saith neu'r arf saeth sydd yma? Gall saith yn yr enw ddynodi grŵp neu aliniad o saith craig, fel sydd 3km i ffwrdd ar ochr arall Dyffryn Tawe, yn (SN 833154). Sylwch fod mapiau AO 1832 â'r enw Saethmaen ac yn hwyrach Saeth maen.

Mynyddoedd.co.uk